

STEVEN D. LEVITT

STEPHEN J. DUBNER

FREAK OPEDIA

KEDY VYKRADNÚŤ BANKU
...A ĎALŠÍCH 131 DOBRE MIENENÝCH RÁD

„Pred desiatimi rokmi sa autori Freakonomics rozhodli spustiť blog s rovnakým názvom. Neprestávajú písať ani po ôsmich tisícokoch príspevkov, hoci blog neprináša žiadne zisky a možno im požiara predaj ich kníh. Zostavili očarujúci a živý výber príspevkov, kde sa neberú príliš vážne. Zábavné čítanie pre ich fanúšikov aj pre nových čitateľov.“

Publishers Weekly

NEW YORK TIMES
BESTSELLER

premedia

STEVEN D. LEVITT

STEPHEN J. DUBNER

FREAK OPEDIA

KEDY VYKRADNŮŤ BANKU
...A ĎALŠÍCH 131 DOBRE MIENENÝCH RÁD

premedia

Z anglického originálu Steven D. Levitt, Stephen J. Dubner: When to Rob a Bank, vydaného vo vydavateľstve William Morrow, New York, 2015, preložil Tomáš Mrva a Ľuba Kuzmová

Túto knihu venujeme našim čitateľom.
Sme stále očarení vašim nasadením.

Steven D. Levitt, Stephen J. Dubner: Freakopedia

Kedy vykradnúť banku... a ďalších 131 ďalších dobre mienených rád
Prvé vydanie

Copyright © Steven D. Levitt, Stephen J. Dubner, 2015
All rights reserved.

Translation © Tomáš Mrva, Ľuba Kuzmová 2015

Slovak edition © Premedia, 2015

ISBN 978-80-8159-317-8

Obsah

	Čo majú blogy spoločné s vodou vo fľašiach?	7
1	Len sme sa snažili pomôcť	10
2	Onanista Ohybná Ruka a nebezpečný Wayne	32
3	Nech žijú vysoké ceny benzínu!	40
4	Súťaže	69
5	Ako sa báť nesprávnych vecí	75
6	Ak nepodvádzate, tak sa nesnažíte	97
7	Ale je to dobré pre planétu?	117
8	Vyššia berie	132
9	Kedy vylúpiť banku	157
10	Viac sexu, prosím. Sme ekonómovia	179
11	Kaleidoskopia	188
12	Keď ste lietadlo...	209
	Väčšiu pochvalu ešte nikto nedostal	241
	Poďakovanie	243
	Poznámky	245

Čo majú blogy spoločné s vodou vo fľašiach?

Pred desiatimi rokmi, keď sme sa chystali vydať knihu *Freakonomics*, sme sa rozhodli spustiť aj pridruženú webstránku. Jej názov nebol originálny – *Freakonomics*. Stránka poskytovala možnosť blogovať.

Levitt, ktorý je vždy o niekoľko rokov pozadu, o blogoch dovtedy nikdy nepočul, nieto aby nejaký napísal. Dubner mu vysvetlil, o čo ide. Levitta to nepresvedčilo.

„Len to vyskúšajme,“ povedal Dubner. Bolo to v takej ranej fáze nášho partnerstva, že Levitt ešte nevedel, že tými troma slovami ho Dubner donúti robiť veci, aké nikdy nemal v pláne. A tak sme to vyskúšali. Tu je náš prvý príspevok:

Púšťame dieťa do sveta

Každý rodič si myslí, že jeho dieťa je to najkrajšie na svete. Zdá sa, že evolúcia vyformovala náš mozog tak, že keď sa deň čo deň pozeráme na tvár vlastného dieťaťa, začne vyzeráť pekne. Keď sú deti iných ľudí zababrané od jedla, vyzerá to nechutne, ale na našom dieťati je to rozkošné.

A my sme sa toľko pozerali na rukopis *Freakonomics*, že sa nám začal zdať pekným – aj s bradavicami a zababraný od jedla. Začali sme si teda namýšľať, že

by si ho možno niektorí ľudia radi prečítali a po jeho prečítaní naň i radi vyjadrili svoj názor. A tak sa zrodila táto stránka. Dúfame, že bude pre nás na istý čas šťastným (alebo aspoň šťastne polemickým) domovom.

A skutočne ním je! Písanie blogov je neformálnejšie, osobnejšie, tvrdohlavejšie ako písanie kníh. Nastoľovať otázky je pre nás rovnako bežné, ako dávať konkrétne odpovede. Napísali sme veci, ktoré sme nedomysleli a neskôr oľutovali. Napísali sme veci, ktoré sme si síce dôkladne premysleli, ale neskôr tiež oľutovali. Predovšetkým nám však blog dal dobrý dôvod, aby sme k svetu pristupovali zvedavo a otvorene.

Okrem prvého príspevku napísal veľkú väčšinu blogových príspevkov len jeden z nás, na rozdiel od kníh, ktoré píšeme spolu. Niekedy sme o napísanie blogu požiadali priateľov (a dokonca nepriateľov). Robili sme „ankety“ (zopár múdrym ľuďom sme kládli ťažké otázky) a rozhovory (s ľuďmi ako Daniel Kahneman a luxusnou prostitútkou Allie). Niekoľko rokov náš blog hosťoval na stránke *New York Times*, čo mu dávalo nie celkom odôvodnenú legitimitu. *Timesy* však nakoniec dostali rozum a vyhnali nás, aby sme si robili svoje veci opäť sami.

Po celé tieto roky sme sa sami seba pýtali, prečo naďalej blogujeme. Neexistovala na to žiadna jasná odpoveď. Nevynášalo nám to. Nemali sme jediný dôkaz, že by blogy prispievali k vyššej predajnosti našich kníh. V skutočnosti možno blog predaju škodil, keďže sme texty každý deň poskytovali zadarmo. Ale časom sme si uvedomili, prečo sa toho držíme: našim čitateľom sa blog páči a my zas máme radi svojich čitateľov. Držala nás pri tom ich zvedavosť a vynachádzavosť, no najmä hravosť. Na nasledujúcich stranách uvidíte dostatok dôkazov ich duchaplnosti.

Občas nejaký čitateľ navrhol, aby sme z blogu spravili knihu. Pripadalo nám to ako veľmi hlúpa myšlienka – až donedávna. Čo sa zmenilo? Dubner odvázal jedno zo svojich detí do letného tábora v Maine. Uprostred ničoho narazili na plniareň vody značky Poland Spring. Keďže sám Dubner vyrástol v zapadáckove, vždy sa mu zdalo zvláštne, koľko ľudí je ochotných zaplatiť za fľašu vody. Ročne takto minú až sto miliárd dolárov.

ČO MAJÚ BLOGY SPOLOČNÉ S VODOU VO FLÁŠIACH?

Náhle sa nám kniha blogov nezdala taká hlúpa. Po vzore Poland Spring, Evianu a ďalších vodných géniov sme sa rozhodli dať do fliaš niečo, čo je voľne dostupné a pýtať si za to peniaze.

Aby sme boli féroví, dali sme si tú námahu prečítať celý blog a vybrať najlepší materiál. (Bolo potešujúce zistiť, že medzi ôsmimi tisíckami prevažne priemerných príspevkov sme mali aj niekoľko dobrých.) Podľa potreby sme príspevky upravili a aktualizovali, usporiadali sme ich do kapitol, ktoré dávajú knihe zmysel. V prvej kapitole *Len sme sa snažili pomôcť* sa venujeme zrušeniu akademickej definitívy, alternatívam k demokracii a tomu, ako myslieť ako terorista. *Onanista Ohybná Ruka a nebezpečný Wayne* je o menách, ktoré sú čudné, vhodné alebo čudne vhodné. *Keď ste lietadlo ...* ukazuje, že keď raz začnete myslieť ako ekonóm, je ťažké vypnúť sa, či už ide o detskú výživu, animované filmy alebo pokazené kurča. Popritom sa dozviete aj to, čo ste nechceli, napríklad o našej posadnutosti golfom, stávkovaní či nenávidenej jednocentovke.

Pretavovať naše bláznivé myšlienky do slov nás celé tie roky ohromne bavilo. Dúfam, že radi do našich hláv nazriete, aby ste si urobili predstavu, ako vyzerá svet cez okuliare freakonóma.

Len sme sa snažili pomôcť

TIE NAJLEPŠIE NÁPADY V DEJINÁCH – v skutočnosti skoro všetky – zneli sprvu bláznivo. Ale ako zistíme, či naozaj bláznivé sú? Jedna z najlepších vecí na blogu je, že tam môžete predstaviť svoje najbláznivejšie myšlienky a sledovať, ako rýchlo ich ľudia zostrelia. Najrýchlejšiu, najhlučnejšiu a najzúrivejšiu reakciu zo všetkých našich príspevkov vyvolal prvý príspevok v tejto kapitole.

Ak by ste boli terorista, ako by ste zaútočili?

(SDL)

Americká Správa dopravnej bezpečnosti nedávno oznámila, že väčšina obmedzení týkajúcich sa predmetov, ktoré si môžete vziať na palubu lietadla, nateraz zostáva v platnosti, aj keď zákaz zapaľovačov bol zrušený. Aj keď sa zdá šialené ľuďom brániť, aby si cez bezpečnostnú kontrolu mohli zobrať zubnú pastu, deodorant či vodu, zakázať zapaľovače sa také zvláštne nezдало. Rozmýšľam, či výrobcovia zapaľovačov lobovali za zmenu alebo proti nej. Na jednej strane sa zdá, že 22 tisíc skonfiškovaných zapaľovačov denne by mohlo prospieť ich predaju. Na druhej strane, ak ľudia nebudú môcť cestovať so zapaľovačmi, možno si ich niektorí prestanú kupovať.

Keď som sa o týchto pravidlách dozvedel, začal som premýšľať, čo by som robil pre maximalizáciu teroru, ak by

som bol terorista s obmedzenými zdrojmi. Najprv by som sa zamyslel, čo v ľuďoch vyvoláva strach. Ľudí desí predstava, že by mohli byť obeťou útoku. Berúc to do úvahy by som sa snažil urobiť niečo, čo by všetci vnímali ako útok proti sebe, aj keby individuálna pravdepodobnosť ujmy bola veľmi nízka.

Ľudia zvyknú malé pravdepodobnosti preceňovať, takže strach vyvolaný teroristickým činom je veľmi neprimeraný skutočnému riziku.

Chcel by som tiež vyvolať pocit, že existuje armáda teroristov, čo by som dosiahol viacerými útokmi naraz, po ktorých by v krátkom čase nasledovalo niekoľko ďalších.

Po tretie, ak teroristi nebudú vždy trvať na samovražedných útokoch (neviem si predstaviť, že by to robili), bolo by optimálne mať plán, pri ktorom, ak to je možné, teroristi nebudú pri čine zabití alebo polapení.

Po štvrté, podľa mňa dáva zmysel zastaviť obchodovanie, pretože tak ľudia budú mať viac času na premýšľanie o svojom strachu.

Po piate, ak chcete naozaj poškodiť USA, váš čin musí donútiť vládu prijať balíček drahých zákonov, ktoré zostanú v platnosti dlho po tom, ako splnia svoj účel (ak vôbec nejaký účel mali).

Môj všeobecný pohľad na svet je, že čím jednoduchšie, tým lepšie. Odhadujem, že sa to týka aj terorizmu. V tomto duchu je najlepší teroristický plán ten, ktorý vymyslel môj otec po chaose, ktorý v roku 2002 vyvolali ostreľovači vo Washingtone. Základ je vyzbrojiť dvadsať teroristov puškami a autami a zariadiť, aby v dohodnutom čase začali naverímboha strieľať po celej krajine – vo veľkých mestách, v malých mestách, na predmestiach atď. Nech sa veľa presúvajú. Nikto nebude vedieť, kedy a kde príde k najbližšiemu útoku. Chaos by bol neuveriteľný, obzvlášť vzhľadom na to, ako málo zdrojov by teroristi potrebovali. Bolo by tiež mimoriadne ťažké ich chytiť. Samozrejme, škoda by nebola taká veľká, ako nechať vybuchnúť atómovú bombu v New Yorku, ale určite by bolo ľahšie zohnať zopár zbraní ako atómovú bombu.

Som si istý, že mnohí čitatelia majú oveľa lepšie nápady. Rád by som o nich počul. Berte do úvahy, že ich uverejne-

nie na tomto blogu by mohlo byť formou služby verejnosti: usudzujem, že tento blog číta viac ľudí, ktorí sú proti terorizmu a bojujú proti nemu, ako skutočných teroristov. Keď sa tieto nápady dostanú na verejnosť, dá to bojovníkom proti terorizmu príležitosť uvažovať a pripravovať sa na tieto scenáre skôr, ako sa stanú.

TENTO PRÍSPEVOK bol uverejnený 8. augusta 2007, v deň, keď sa blog Freakonomics usídlil na webstránke New York Times. V ten istý deň dostal Dubner v rozhovore pre New York Observer otázku, prečo je Freakonomics prvý externý blog, ktorý sa Timesy rozhodli uverejniť. Vo svojej odpovedi prezrádza, že ako bývalý zamestnanec týchto novin pozná ich štandardy a zvyklosti: „Vedia, že na blogu nevyhlásim nejakú fatvu.“ Ako sa ukázalo, čitatelia pochopili Levittov príspevok o nápadoch na teroristický útok presne takto. Vyvolal takú rozhorčenú reakciu, že Timesy po niekoľkých stovkách komentárov zablokovali možnosť pridávať ďalšie. Tu je typický komentár: „Robíte si žarty. Nápady pre teroristov? Myslíte si, že ste rozkošný? Múdry? Ste idiot.“ To viedlo Levitta k druhému pokusu. Hneď na ďalší deň:

Terorizmus, druhá časť

(SDL)

Hneď v prvý deň hostovania na blogu *New York Times* som napísal príspevok, ktorý vyvolal najviac nenávisťných emailov, odkedy som pred takmer desaťročím písal o vzťahu medzi potratmi a zločinom. Ľudia, ktorí mi píšu, sa nevedia rozhodnúť, či som blázon, zradca alebo oboje. Takže to skúsím znova.

Množstvo rozhnevaných reakcií ma donútilo premýšľať, ako si bežní Američania predstavujú typický deň teroristov. Odhadujem, že celý deň premýšľajú o teroristických útokoch. A ak im po streľbách vo Washingtone nedošlo, že strieľať na ľudí možno nie je zlý nápad, musíte ich považovať za úplných idiotov.

Ide o toto: existuje v podstate neobmedzené množstvo neveriteľne jednoduchých stratégií, ktoré majú teroristi k dispozícii. Keďže od posledného veľkého teroristického útoku

v Spojených štátoch uplynulo šesť rokov, teroristi sú buď neschopní, alebo ich cieľom nie je vyvolať teror. (Samostatným faktorom sú preventívne snahy silových zložiek a vlády. Tomu sa budem venovať neskôr.)

Mnohé z nahnevaných emailov požadovali, aby som napísal príspevok, v ktorom vysvetlím, ako teroristov zastaviť. Ale jasná odpoveď ich sklame: ak sa teroristi chcú venovať terorizmu nízkeho stupňa s použitím moderných technológií, sme bezmocní.

Taká je momentálne situácia v Iraku a do menšej miery v Izraeli. Viac-menej to tak bolo nedávno aj s IRA.

Čo teda môžeme robiť? Tak ako Briti a Izraelčania, aj Američania by tvárou v tvár tejto hrozbe prišli na to, ako s ňou žiť. Z pohľadu ľudských životov platíme za terorizmus nízkeho stupňa v skutočnosti pomerne malú cenu v porovnaní s inými príčinami smrti, ako sú dopravné nehody, infarkty, zabitia a samovraždy. Ozajstné škody spôsobuje strach.

Ale rovnako, ako sa ľudia v štátoch s vysokou infláciou rýchlo naučili s ňou žiť, je to aj v prípade terorizmu. Skutočné riziko úmrtia pri útoku na autobus v Izraeli je nízke – a ako ukázali Gary Becker a Yona Rubinsteinová, ľudia, ktorí v Izraeli často cestujú autobusom, na hrozbu bombových útokov príliš nereagujú. Podobne vodiči autobusov v Izraeli nemajú veľké príplatky.

Okrem toho môžeme podľa mňa urobiť ešte niekoľko nádejných vecí. Ak hrozba prichádza zo zahraničia, môžeme dôkladne preverovať podozrivých ľudí pri vstupe do krajiny. To je zjavné. Možno menej zjavné je, že môžeme dobre sledovať potenciálne riziko po ich príchode do krajiny. Ak napríklad niekto príde na študentské víza a nezapíše sa do školy, oplatí sa ho pozorne sledovať.

Ďalšia možnosť je spraviť to ako Briti: všade dať kamery. Je to veľmi neamerické, takže by sa to tu pravdepodobne nikdy neuchytilo. Nie som si tiež istý, či je to dobrá investícia. Ale nedávne teroristické útoky vo Veľkej Británii naznačujú, že tieto kamery sú užitočné aspoň pri identifikácii páchatel'ov.

Práca môjho kolegu z Chicagskej univerzity Roberta Papea naznačuje, že najsilnejším faktorom predpovedajúcim teroristické činy je okupácia určitého územia. Z tohto pohľadu

prítomnosť amerických vojsk v Iraku pravdepodobne nepomáha obmedzovať terorizmus – aj keď môže slúžiť iným cieľom.

Podľa mňa možno súčasnú situáciu zoči-voči terorizmu interpretovať dvoma spôsobmi. Jeden pohľad je tento: hlavným dôvodom, prečo nás v súčasnosti decimujú teroristi, je, že protiteroristické snahy vlády nie sú úspešné.

Alternatívne vysvetlenie je, že riziko terorizmu jednoducho nie je také vysoké a prostriedky, ktoré vynakladáme na boj proti nemu, alebo aspoň na predstieraný boj, sú zbytočne veľké. Na vládnych úradníkov je vyvíjaný oveľa väčší tlak, aby sa tvárili, že sa terorizmus snažia zastaviť, než aby ho skutočne zastavovali. Šéfa Správy dopravnej bezpečnosti nemožno viniť, ak lietadlo zostrelia ručnou raketou, ale má vážny problém, ak lietadlo pošle k zemi tuba výbušnej zubnej pasty. Následne venujeme oveľa väčšiu pozornosť zubnej paste, aj keď je pravdepodobne oveľa menšou hrozbou.

Podobne zamestnanec CIA nemá problém, ak sa stane teroristický útok. Problém má len vtedy, ak neexistuje písomná správa podrobne rozoberajúca možnosť takého útoku, ktorú mal následne prešetriť niekto iný, ale neurobil to, lebo takýchto správ je veľa.

Odhadujem, že druhá možnosť – teda, že hrozba terorizmu jednoducho nie je taká veľká – je pravdepodobnejšia. Ak sa nad tým zamyslíte, je to optimistický pohľad na svet. A to zo mňa pravdepodobne stále robí blázna, zradcu alebo oboje.

A čo vojna proti daňovým podvodníkom?

(SJD)

David Cay Johnston, ktorý pre *New York Times* skvele pokrýva americkú daňovú politiku a ďalšie ekonomické témy, píše, že daňový úrad presúva výber daňových nedoplatkov na tretie strany, alias vymáhačské agentúry. „Program súkromného vymáhania dlhov by mal počas desiatich rokov priniesť 1,4 miliardy dolárov,“ píše. „Vymáhačské agentúry si z toho ponechajú 330 miliónov dolárov, čiže 22 až 24 centov z každého dolára.“

Možno to vyzerá ako príliš veľká provízia. A možno sa ľudia budú obávať, že vymáhačské agentúry získajú prístup k ich finančným záznamom. Ale najviac ma zaráža, že

daňový úrad vie, kto dlhuje peniaze a kde ich nájsť, ale pre podzamestnanosť si nemôže dovoliť ich vymáhať. Musí si teda najat' niekoho, kto to urobí za neho – za masťnú cenu.

Daňový úrad priznáva, že externý výber daní je oveľa drahší ako interný. Bývalý riaditeľ Charles O. Rossotti raz povedal Kongresu, že keby daňový úrad najal viac pracovníkov, „vyzbieral by ročne o deväť miliárd dolárov viac a vynaložil by na to len 296 miliónov – alebo približne tri centy na každý dolár,“ píše Johnston.

Dokonca aj keby Rossotti päťnásobne preháňal, vláda by stále na tom bola lepšie, keby zamestnala viac ľudí na daňovom úrade, ako keď kontrakt zadala tretej strane, ktorá berie 22-percentnú províziu. Ale Kongres, ktorý dozerá na rozpočet daňového úradu, je známy svojou neochotou poskytnúť mu viac prostriedkov, aby si plnil svoje povinnosti. Tejto témy sme sa dotkli v našom stĺpčeku v *New York Times*:

Hlavnou úlohou šéfa daňového úradu... je žobroniť v Kongrese a Bielom dome o peniaze. Aj keď je predstava, že by daňový úrad vyzbieral každý dolár, ktorý niekto dlhuje vláde, zjavne príťažlivá, bojovať za akčnejší daňový úrad je pre väčšinu politikov zjavne nepríťažlivé. Michael Dukakis sa o to pokúsil počas svojej prezidentskej kampane v roku 1988 – no nezabralo to.

Ak daňový úrad uplatňuje nenávidený daňový zákon voči verejnosti, ktorá vie, že môže v podstate slobodne podvádzať, je to príklad vynakladania obrovských síl na kozmetické úpravy.

Prečo teda Kongres koná tak, ako koná? Možno sú naši kongresmani parta odborníkov na dejiny, ktorá si ducha našej republiky natoľko vstúpila do pamäti, že si príliš dobre pamätá Bostonské pitie čaju a bojí sa, že ak posilní vymáhanie daní, obyvateľstvo by sa mohlo vzbúriť. Nezabúdajte však, že hovoríme o vymáhaní daní, čo je úloha daňového úradu, a nie o daňových zákonoch, čo je zase kompetencia Kongresu. Inými slovami, Kongres je v pohode s určovaním takých daní, aké určuje, ale nechce, aby si ľudia mysleli, že príliš uľahčuje situáciu zlým policajtom, ktorí musia vyjsť do ulíc a tie dane vymáhať.

Možno svoju snahu získať všetky dlžné peniaze potrebujú premenovať. Keďže Kongres schvaľuje veľkú časť peňazí na vojnu proti terorizmu a vojnu proti drogám, možno je načase vyhlásiť vojnu daniam – či vlastne vojnu proti daňovým podvodníkom. Čo ak by dokázali dokonale demonizovať daňových podvodníkov, zdôrazňujúc, že „daňová priepasť“ (rozdiel medzi dlhmi a vyzbieranými peniazmi) sa približne rovná federálnemu schodku? Bolo by potom politicky priechodnejšie dať daňovému úradu zdroje na vymáhanie daňových dlžôb? Možno by mohli dať obrázky daňových podvodníkov na škatule od mlieka, letáky na pošte a dokonca aj do relácie *Najhľadanejší ľudia v Amerike*. Pomohlo by to? Dokázala by správne vedená vojna proti daňovým podvodníkom problém vyriešiť?

Nateraz sa budeme musieť uspokojiť s tým, že daňový úrad túto úlohu presunie na vymáhačské agentúry, ktoré vyzbierajú isté množstvo peňazí, ale ani zďaleka nie do výšky dlžôb. A to znamená, že veľa peňazí – veľa peňazí z daní vyzbieraných od ľudí, ktorí nepodvádzajú – bude naďalej miznúť v čiernej diere.

Ak by neexistovali verejné knižnice, bolo by možné ich dnes založiť?

(SJD)

Nech zodvihne ruku, kto nenávidí knižnice.

Áno, presne to som čakal. Kto by mohol nenávidieť knižnice?

Je tu jedna možnosť: vydavatelia kníh. Možno sa v tomto mylím, ale ak sa zaujímate o knihy, počúvajte ma.

Nedávno som obedoval s niekoľkými vydavateľmi. Jedna vydavateľka sa práve vrátila z národnej konferencie knihovníkov, kde bolo jej úlohou predať svoje knihy čo najväčšiemu počtu knihovníkov. Povedala, že na konferencii sa zúčastnilo dvadsaťtisíc knihovníkov. Ak by vraj presvedčila jeden veľký systém knižníc, ako napríklad v Chicagu alebo v New Yorku, aby si knihu kúpili, znamenalo by to predaj niekoľkých stoviek kusov, keďže mnohé pobočky knižníc majú viacero kusov každej knihy.

Znie to skvele, nie?

Nuž... možno nie. Všetci spisovatelia nad tým lamentujú. Nieкто k vám príde počas autogramiády a povie: „Vaša kniha sa mi veľmi páčila. Mal som ju z knižnice a všetkým svojim priateľom som poradil, aby tiež zašli do knižnice!“ A spisovateľ si pomyslí: „Hmm, ďakujem, ale prečo ste si ju nekúpili?“

Pretože knižnica nakúpila vlastné výtlačky. Povedzme, že počas životnosti knihy si ju prečíta päťdesiat ľudí. Ak by neexistoval knižničný výtlačok, isto by si ju nekúpilo všetkých päťdesiat ľudí. Ale predstavme si, že by si ju kúpili piati. Pre autora a vydavateľa to predstavuje stratu z predaja v hodnote štyroch kníh.

Dá sa na to samozrejme pozrieť aj inak. Dalo by sa povedať, že okrem nákupu kníh zvyšujú knižnice predaj kníh niekoľkými spôsobmi:

1. Knižnice pomáhajú vychovávať z mladých ľudí čitateľov. Keď sú tí čitatelia starší, knihy si kupujú.
2. Knižnice predstavujú čitateľom autorov, ktorých by inak nečítali. Čitatelia si potom môžu kúpiť ďalšie diela toho istého spisovateľa alebo dokonca rovnakú knihu, aby ju mali vo svojej zbierke.
3. Knižnice pestujú všeobecnú kultúru čítania. Bez nich by sa o knihách menej diskutovalo, menej by sa recenzovali, menej by sa o nich hovorilo v médiách, čo by znamenalo, že by sa menej predávali.

Tým sa dostávame k hlavnému bodu: ak by dnes neexistovali verejné knižnice, čo by sa stalo, ak by nieкто ako Bill Gates navrhol, že ich v amerických mestách založí (tak ako to kedysi urobil Andrew Carnegie)?

Odhadujem, že vydavatelia kníh by vyvinuli obrovský tlak. Viete si vzhľadom na súčasný stav diskusie o duševnom vlastníctve predstaviť, že dnešní vydavatelia by boli ochotní predať jeden kus knihy a jej vlastníkovi dovolili, aby ju požičiaval neobmedzenému počtu ľudí?

Nemyslím si. Možno by navrhli licenčnú dohodu: vlastníctvo knihy stojí dvadsať dolárov a za každý rok po prvom roku, keď je k dispozícii, by sa doplácali dva doláre. Som

si istý, že by vzniklo množstvo iných potenciálnych dohôd. A som si rovnako istý, že tak ako ostatné systémy, ktoré sa časom vyvíjajú, by aj systém knižníc, ak by ho dnes niekto vybudoval od základov, vyzeral úplne inak, ako ho dnes poznáme.

Zbavme sa definitívy (vrátane tej mojej) (SDL)

Ak niekedy dávalo zmysel, aby profesori ekonómie mali definitívu, ten čas isto pominul. To isté pravdepodobne platí o ostatných univerzitných odboroch a zrejme ešte viac pre učiteľov na základných a stredných školách.

Čo spôsobuje definitíva? Narúša snahu ľudí, a to tak, že na začiatku svojej kariéry čelia silným stimulom (a v dôsledku toho zrejme spočiatku pracujú veľmi tvrdo) a po zvyšok kariéry veľmi slabým stimulom (a dá sa usudzovať, že v dôsledku toho pracujú v priemere oveľa slabšie).

Viem si predstaviť niekoľko modelov, v ktorých táto štruktúra stimulov dáva zmysel. Napríklad ak sa na získanie kvalifikácie potrebujete naučiť veľké množstvo informácií, no ďalšia snaha už nie je dôležitá, pretože získané vedomosti nezabúdate. Tento model môže platiť, keď sa učíme bicyklovať, ale pre akademikov je nevhodný.

Zo spoločenského uhla pohľadu sa zdá, že poskytnúť slabé stimuly po získaní definitívy je zlý nápad. Školám zostávajú zamestnanci, ktorí nič nerobia (aspoň nie to, za čo sú platení). Je tiež pravdepodobne zlé dávať silné stimuly pred získaním definitívy – dokonca aj bez definitívy majú mladí pracovníci fakulty veľa dôvodov tvrdo pracovať, aby si vybudovali dobrú kariéru.

Myšlienku, že definitíva ochraňuje akademikov, ktorí robia politicky nepopulárnu prácu, považujem za smiešnu. Viem si predstaviť situáciu, kde sa tento problém môže objaviť, no len ťažko by som si spomenul na skutočný prípad, kde to bolo relevantné. Definitíva výborne ochraňuje akademikov, ktorí robia málo alebo nič, no existuje v ekonómii niečo, čo má vysokú kvalitu, ale je natoľko kontroverzné, že by za to akademika vyhodili? Tak či onak, na toto máme

trh. Ak jedna inštitúcia vyhodí akademika, lebo sa jej nepáčia jeho politické postoje alebo prístup, iné školy ho rady zamestnajú. V uplynulých rokoch sa v ekonómii vyskytli prípady, keď akademici sfaľovali dáta či spreneverili fondy, a predsa si potom našli dobrú prácu.

Skrytým pozitívom definitívy je, že zaväzuje katedry, aby vyhadzovali priemerných ľudí. Ak sa pri prehodnocovaní definitívy rozhodnete neprepúšťať, náklady budú vyššie, keď definitíva existuje, ako keď neexistuje. Ak je pre vás prepúšťanie ľudí bolestivé, tak v situácii, kde definitíva neexistuje, by cestou najľahšieho odporu mohlo byť, že zakaždým sľúbite, že daného človeka prepustíte na budúci rok, ale nikdy to neurobíte.

Predstavte si prostredie, v ktorom vám záleží na výkone (napr. profesionálny futbalový klub alebo obchodníka s cudzou menou). O definitíve by ste určite neuvažovali. Tak prečo ju poskytovať akademikom?

Najlepší scenár by bol, keby sa všetky školy skoordinovali a definitívu zrušili naraz. Možno by katedry neschopným dali rok alebo dva, aby dokázali, že si svoje miesto zaslúžia. Neproduktívni jedinci by odišli alebo by dostali padáka. Zvyšok ekonómov z éry definitívy by začal pracovať tvrdsie. Odhadujem, že platy a fluktuácia by sa veľmi nezmenili.

Ak definitívu nezrušia všetky školy spoločne, čo ak by ju jedna škola zrušila jednostranne? Zdá sa, že by to pre danú školu fungovalo. Musela by svojim ľuďom platiť o niečo viac, aby zostali na katedre aj bez poistky vo forme definitívy. Dôležité je však to, že hodnota definitívy je nepriamo úmerná vašim kvalitám. Ak ste nad priemerom, tak vám v prípade zrušenia definitívy nehrozí takmer nič. Naozaj kvalitným zamestnancom by teda ako kompenzáciu za zrušenie definitívy bolo treba platiť len o trochu viac, kým neproduktívni ekonómovia by si vyžadovali oveľa väčšiu dotáciu, aby na katedre zostali aj bez definitívy. Pre univerzitu by to bolo fantastické, pretože všetci neschopní by odišli, dobrí by zostali a ďalší kvalitní ľudia z ostatných inštitúcií by prišli, aby na škole bez definitívy profitovali z vyšších platov. Ak by Chicagska univerzita oznámila, že mi zruší definitívu, ale zároveň mi zvýši plat o 15 tisíc dolárov, s potešením by som to akceptoval. Som si istý, že mnohí ďalší tiež.

Vyhodením jedného neproduktívneho člena fakulty, ktorý mal predtým definitívu, by univerzita ušetrila, aby mohla lepšie zaplatiť ďalších desiatich.

Prečo letušky nedostávajú prepitné?

(SJD)

Zamyslite sa, koľkí ľudia v sektore služieb bežne dostávajú prepitné: hoteloví nosiči batožiny, taxikári, čašníci a čašníčky, chlapíci, ktorí preberajú batožinu na letisku, niekedy dokonca aj baristi v Starbuckse. Ale letušky nie. Prečo?

Možno preto, že si myslíme, že celkom dobre zarábajú a prepitné nepotrebujú. Možno preto, že ich považujeme za takých zamestnancov, ktorí by z akéhokoľvek dôvodu tringelt akceptovať nemali. Možno majú z nejakého dôvodu v skutočnosti zakázané dostávať prepitné. Možno to má korene v časoch, keď toto povolanie vykonávali prevažne ženy a väčšina cestujúcich boli muži – a vzhľadom na trocha mystickú (alebo možno mýtickú) povest zamilovaného podnikateľa a zmyselnej stewardky by platba na konci letu mohla vyvolať otázky, čím si letuška prepitné zaslúžila.

Stále sa mi však zdá čudné, že toľkí ľudia v podobných službách prepitné dostávajú a letušky nie. Obzvlášť keď často tvrdo pracujú pre toľkých ľudí. Pobehujú hore-dole s nápojmi, vankúšmi, slúchadlami atď. Áno, viem, že mnohí ľudia sú dnes nespokojní s cestovaním lietadlom a viem, že občas je letuška neuveriteľne mrzutá, ale moja skúsenosť je, že väčšina z nich robí dobrú prácu, často v úmerných podmienkach.

Nepresadzujem, aby ďalšia skupina zamestnancov dostávala prepitné. Ale keďže v ostatnom čase veľa lietam a vidím, ako tvrdo letušky pracujú, zdá sa mi čudné, že nedostávajú prepitné. Aspoň som nikdy nevidel, že by im ho niekto dal. A keď som sa pri predchádzajúcich piatich letoch letušiek spýtal, či niekedy dostali prepitné, všetky odpovedali, že nikdy. Ich reakcie na moju otázku siahali od rozpačitých po nádejné.

Myslím, že dnes počas letu domov jednoducho dám prepitné bez opýtania a uvidím, čo sa stane.